

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

Gailė Laukevičiūtė
Lietuvių filologijos studijų kryptis

***Vandens* konceptas lietuvių kalboje**

Bakalauro darbas

Darbo vadovė dr. Gintarė Judžentytė

Vilnius, 2016

Gailė Laukevičiūtė „*Vandens* konceptas lietuvių kalboje“. Bakalauro darbas, vadovė dr. Gintarė Judžentytė, Vilniaus Universitetas, Lietuvių kalbos katedra, 2016, 31 psl.

Raktiniai žodžiai: vanduo, konceptas, kognityvinė reikšmė, semantika, lietuvių kalba, kognityvinė lingvistika, prototipas.

Anotacija

Šiame darbe nagrinėjamas *vandens* konceptas lietuvių kalboje, mėginama kiek įmanoma išsamiau jį aprašyti ir nustatyti prototipiškiausias reikšmes. Tiriamąją medžiagą pasirinktas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, iš kurio buvo išrinkti visi žodžio *vanduo* pavartojimai grožinėje literatūroje (iš viso 14 745 atvejai) manant, kad būtent tokio tipo literatūra atspindi kalbos įvairialypiškumą. Tačiau atliekant tyrimą stengiamasi atsiriboti nuo tų tiriamojo žodžio pavartojimo atvejų, kai reikšmė yra perkelta arba turi perkeltinės reikšmės bruožų, frazeologijos. Tekstyno medžiagos analizė atliekama taikant aprašomąjį, kokybinės turinio ir konceptualiosios analizės metodus.

Atliktas tyrimas gali būti aktualus kitiems kognityvinės semantikos tyrimus atliekantiems ir atliksiantiems tyrėjams. Taip pat neatmetama galimybė, kad kalbamasis tyrimas galėtų sudominti ir eilinį kalbos vartotoją.

Turinys

1. Įvadas.....	4
2. Teoriniai pagrindai	7
2. 1. Kognityvinė lingvistika	7
2. 2. Reikšmės sampratos	7
2. 2. 1. Struktūrinės reikšmės samprata	8
2. 2. 2. Kognityvinės reikšmės samprata	8
2. 3. Koncepto sąvoka	9
2. 5. Prototipo sąvoka	11
3. Kognityvinis koncepto <i>vanduo</i> tyrimas.....	13
3. 1. Objektas – <i>telkinys</i> ir jo atributai.....	14
3. 2. Objektas – <i>lietus</i> ir jo atributai	19
3. 3. Objektas – <i>skystis</i> / <i>gėrimas</i> ir jo atributai.....	20
3. 4. Objektas – <i>vandentiekio vanduo</i> ir jo atributai.....	20
3. 5. Objektas – <i>stichija</i> / <i>elementas</i> ir jo atributai	21
3. 6. Žodžių junginiai.....	22
3. 6. 1. Objektas – <i>telkinys</i>	22
3. 6. 2. Objektas – gyvūnas, augalas ar daiktas, glaudžiai susijęs su vandeniu.....	23
3. 6. 3. Objektas – <i>gėrimas</i>	24
3. 6. 4. Objektas – skystis, turintis tam tikrų išskirtinių savybių.....	24
3. 7. Tikriniai žodžiai.....	25
4. Išvados	26
5. Literatūra	28
6. Šaltiniai.....	30
7. Priedai.....	31

1. Įvadas

Vanduo gyvenime yra vienas iš svarbiausių dalykų: jis sudaro maždaug 70 procentų mūsų kūno, jis yra pagrindinis gyvybės ir geros sveikatos šaltinis – be jo negalime išgyventi nė dienos, karštą vasarą taip pat galvojame tik apie vandenį, t. y. galimybę atsigaivinti kokiame nors vandens telkinyje ir t. t. Tokį vandens būtinumą mūsų gyvenime atskleidžia ir kalba – tiriamąjį žodį vartojame ištis gana dažnai, jo netrūksta ir frazeologijoje, pavyzdžiui: *daug vandens nutekėjo, devintas vanduo nuo kieseliaus, lyg būtų vandens į burną prisisėmęs ar pradingo kaip į vandenį*. Akivaizdu, kad apie vandenį kalbėti tikrai nevengiame, tad visada įdomu sužinoti, kas už to slypi.

Temos aktualumas ir naujumas. Kognityvinės semantikos tyrimų, kurių objektas būtų lietuvių kalbos reiškiniai, kiekvienais metais vis daugėja, tačiau ši sritis vis dar išlieka nauja ir jų (tyrimų) gausa nepasižymi. Derėtų pastebėti, kad dauguma šios srities magistrinių (ir ne tik) darbų susitelkia ties etnolingvistiniais tyrimais, o populiariausi, ko gero, išlieka spalvų tyrimai. Šiaulių universiteto magistrantų darbuose buvo tirti *saldumo* (Mamasalievė 2007), *šviesos* (Šimanauskienė 2010), *baltumo ir juodumo* (Jokubaitienė 2009), *gilumo* (Raubickaitė 2009), *šalčio* (Dabrickytė 2012) konceptai. Irena Smetonienė yra tyrusi *garbės* konceptą (Smetonienė 2015, Smetonienė 2016), Silvija Papaurėlytė yra rašiusi apie kai kurias *liūdesio* koncepto raiškos ypatybes lietuvių kalboje (Papaurėlytė 2003), apie *ligos* koncepto bruožus (Papaurėlytė, Kvašytė 2013), taip pat apie metaforinį *skysčio* modelį Lietuvos viešajame sveikatos diskurse (Papaurėlytė 2014), Saulė Juzelėnienė yra nagrinėjusi laiko konceptualizavimą lietuvių kalboje (Juzelėnienė 2003), Aloyzas Gudavičius – žalią spalvą (Gudavičius 2007), Nedas Jurgaitis – *krizės* metaforas Lietuvos ir Vokietijos viešajame diskurse (Jurgaitis 2013) ir ekonominės krizės konceptualizavimą gamtos reiškinių metaforomis (Jurgaitis 2014), Indrė Bronušaitė – metų laikų metaforizaciją vokiečių ir lietuvių kalbose (Bronušaitė 2012), o Aina Būdvytytė-Gudienė apie konceptualiąją metaforą *politika yra mechanizmas* Lietuvos politikos diskurse (Būdvytytė-Gudienė 2014). Taip pat Izabelė Meidutė yra šiek tiek rašiusi apie smogimo veiksmazodžių semantiką (Meidutė 2016). *Vandens* konceptas lietuvių kalboje išlieka niekur neaprašytas ir netirtas, nors kitose kalbose tokių tyrimų jau yra, pavyzdžiui, Natalya Davidko yra ištyrusi *vandens* konceptą ekonomikos diskurse aptinkamose metaforose (Davidko 2012), Yusuf'as Abdulla Yhya Al-Khaldi yra ištyręs metaforinį *gyvenimas – vanduo* konceptą Korane (Al-Khadi, 2014), o Vinay'us Totawar'as yra

tyręs *vandens* reikšmės rusų kalboje (Totawar 1999). Šios temos naujumas lietuvių kalbos kontekste yra viena iš priežasčių, kodėl vandens reikšmės buvo pasirinktos šio darbo tyrimo objektu.

Tyrimo objektas, tikslai, uždaviniai. Darbe nagrinėjamas *vandens* konceptas lietuvių kalboje. Pagrindinis darbo tikslas – kiek įmanoma išsamiau aprašyti *vandens* reikšmės, remiantis įvairiais vartosenos pavyzdžiais iš grožinės literatūros ir nustatyti, kokie vaizdiniai slypi už koncepto *vanduo*. Keliami šie uždaviniai:

- ištirti, kokios *vandens* reikšmės atsiskleidžia *Dabartinės lietuvių kalbos elektroniniame tekстыne*;
- kuo išsamiau aprašyti ir ištirti *vandens* konceptą;
- išanalizuoti koncepto *vanduo* skiriamąsias ypatybes.

Tiriamąja medžiaga pasirinktas *Dabartinės lietuvių kalbos elektroninis tekstynas* (toliau – *Tekstynas*). Iš jo išrinkti sakiniai, kuriuose yra žodis *vanduo* (iš viso 14 747 atvejai). Derėtų pastebėti, kad iš tekstyno išrinktos tik daiktavardžio *vanduo* vienaskaitos formos. Vengta kitų kalbos dalių bei daiktavardžio daugiskaitos formų siekiant sumažinti tiriamosios medžiagos apimtį (kuri ir taip pakankamai didelė) ir manant, kad analizuojamas konceptas būtent iš daiktavardžio formų pereina į kitas kalbos dalis ir per jas atsiskleidžia, todėl sudaro kalboje atsiveriančio *vandens* koncepto pagrindą. Analizei pasirinkti pavyzdžiai iš grožinės literatūros: manoma, kad jie geriausiai atspindi kalbos įvairialypiškumą. Tačiau stengiasi atsiriboti nuo kelių pasitaikiusių poezijos kūrinių ištraukų, perkeltinių reikšmių ir frazeologijos, taip siekiant susikoncentruoti ties kiek įmanoma prototipiškesnėmis *vandens* reikšmėmis. Taip pat nuošalyje palikti ir atvejai, kai net ir prailginus konkordanso eilutę iki maksimalaus simbolių skaičiaus (300 simbolių) nebuvo aišku, į ką nurodo žodis *vanduo*, esantis toje eilutėje.

Darbe bus taikomi aprašomasis, kokybinės turinio ir konceptualiosios analizės **metodai**. Būtent jie yra tinkamiausi norint įgyvendinti išsikeltus uždavinius.

Darbo struktūra. Darbe pirmiausia aptariama teorinė medžiaga, tiesiogiai susijusi su *vandens* koncepto analize lietuvių kalboje. Šioje dalyje aptariamos sąvokos, su kuriomis bus susiduriama kalbamajame darbe. Didelis dėmesys skiriamas reikšmės sampratoms – kognityvinei ir struktūrinei – ir jų skirtumams aptarti, taip pat trumpai apibrėžiama skirtis tarp kognityvinės ir struktūrinės lingvistikos, koncepto ir prototipo sąvokų. Trečiame darbo skyriuje trumpai aptariama, kaip buvo atliktas kognityvinis koncepto *vanduo* tyrimas ir kiekviename iš jo poskyrių

aptariami skirtingi objektai, į kuriuos gali nurodyti konceptas *vanduo*, ir aptariami jiems priskirtini atributai. Kitame skyriuje pateikiamos išvados, padarytos atlikus *Tekstyno* medžiagos tyrimą bei aptariamoms galimos tolimesnės *vandens* koncepto kryptys, darbo pabaigoje pateikiami literatūros, šaltinių sąrašai, o priede pridėta lentelė su objektais, į kuriuos nurodo *vandens* konceptas, ir jų atributais.

2. Teoriniai pagrindai

2. 1. Kognityvinė lingvistika

Kognityvinė lingvistika jos šalininkų pradėta kurti kaip priešprieša struktūralizmui, ir ypač – generatyvinei gramatikai (Mikulskas 2009, 39). Jie nesutiko su nuostata, kad kalba – tai uždara ženklų sistema, ir teigė, kad struktūriniai reikšmės tyrimai yra neišsamūs bei neatskleidžia reikšmės iki galo. Struktūrinis požiūris, įsigalėjęs dar nuo Ferdinando de Saussure'o (dar laikomo struktūralizmo pradininku) laikų, rėmėsi skirtimi tarp kalbinės ir nekalbinės tikrovės, t. y. kalbą galima aprašyti be jokios nuorodos į kalba išsakomą pasaulį (Maumevičienė 2010, 12). O kognityvistai siekė įrodyti, kad žmogaus kalbiniai gebėjimai yra neatskiriami nuo visos kitos psichinės veiklos – suvokimo, vaizduotės, mąstymo. Jie teigia, kad kalbinės komunikacijos metu kalbėtojų patirtis, situacijos suvokimas, enciklopedinis žinojimas ir intencijos yra nepaprastai svarbūs ir sudaro kalbinės komunikacijos pagrindą (Gudavičius 2000, 30). Kitaip sakant, struktūrinę ir kognityvinę lingvistikos sritis atskiria pasikeitęs tyrimų objektas – struktūros tyrimus pakeičia reikšmės tyrimai, o jų pobūdį pakeičia ir nuostata, kad kalba nėra uždara sistema.

2. 2. Reikšmės sampratos

Jau nuo senų laikų yra diskutuojama, kas yra reikšmė. Tiesa, iš pradžių tai darė daugiau filosofai nei kalbininkai (stoikai, Platonas, J. Locke'as ir kt.). Tad iš filosofijos į kalbotyrą perėjo nuostata, jog žodžio reikšmės samprata yra neatsiejama nuo mąstymo ir kalbos santykio aiškinimo (Jakaitienė 2009, 43–45). Egzistuoja ne vienas požiūris į reikšmę – dėl jos apibrėžties diskutuojama labai daug. Kai kurie mokslininkai (Charles Williamas Morrisas, Leonardas Bloomfieldas, W. Muesas) manė, kad jos apibrėžti apskritai neįmanoma. Šiuo metu lingvistikoje vyrauja dvi reikšmės sampratos – struktūrinė ir kognityvinė.

2. 2. 1. Struktūrinės reikšmės samprata

Struktūrinės reikšmės sampratos ašį sudaro kalbos vartotojų žinios apie žodžių sisteminius ryšius ir jų vartojimo tekste taisykles bei normas. Tai leidžia žvelgti į reikšmę kaip į sąlygiškai savarankišką, nuo kognityvinės veiklos reliatyviai atribotą objektą, kurį galima tirti specialiais lingvistiniais metodais: šiuo atveju žodžio turinio elementai aiškinami remiantis ne ekstralingvistiniais reiškiniiais, o tikra lingvistine medžiaga, akivaizdžiais kalbos faktais (Jakaityienė 2009, 56). Struktūrinės reikšmės tyrimai atliekami tiriant semantinius – sintagminius ir paradigminius – santykius. Būtent taip įžiūrimi tam tikri smulkesni sudedamieji semantiniai elementai (semantiniai komponentai), dėl kurių struktūrinė reikšmė apibrėžiama kaip organizuota (tam tikru būdu sutvarkyta) semantinių elementų visuma (Jakaityienė 2009, 56–57). Svarbu pabrėžti, kad semantiniai komponentai į reikšmę įeina ne bet kaip (be tvarkos), tačiau vienaip ar kitaip tarp savęs santykiaudami ir sudarydami struktūras.

Taip pat reikėtų nepamiršti, kad skaidant kalbines reikšmes, kartu skaidoma ne tik konceptuali informacija, bet ir jos šaltinis – kalbėtojus supantis pasaulis bei jo santykis su jais, tad struktūrinė reikšmės samprata kognityvinės nepaneigia, o priešingai – papildo ir padeda geriau suprasti žodžiais koduojamą turinį bei jį paaiškinti (žr. ten pat).

2. 2. 2. Kognityvinės reikšmės samprata

Kognityvistai siūlo žvelgti į reikšmę kaip į tam tikrą mentalinę struktūrą, arba suvokinį (konceptą) (Mikulskas 2009, 39). Žodis kalboje, anot jų, žymi reikšmę, kuri pirmiausia yra kognityvinės, arba pažintinės, veiklos rezultatas (žr. ten pat), tuo tarpu, kaip jau minėta anksčiau, struktūrinės lingvistikos šalininkai nuo ekstralingvistinės veiklos griežtai atsiriboja. Pažinimas – pasaulio atspindėjimo žmogaus sąmonėje procesas, apimantis įvairias žmogaus psichinės veiklos formas: pojūčius, vaizdinius, mąstymą, valią, dėmesį, suvokimą (Jakaityienė 2009, 45). Žmogų veikia supantis pasaulis, ypač aplinkoje esantys daiktai ir reiškiniai, tad jis neišvengiamai pojūčiais fiksuoja tam tikrus jų požymius ir išskiria labiausiai įsidėmėtinus bruožus. Būtent pojūčiai – kanalas, kuriuo žmogus susijęs su aplinka tiesiogiai ir būtent jie padeda atsirasti vientisam daikto ar reiškinio suvokimui: iki to laiko tas vaizdas tėra žinių apie vieną konkretų tuo metu žmogaus joslėmis „pagaunamą“ objektą (žr. ten pat). Tačiau vėliau nuo to tiesiogiai

juntamo objekto atitrūkstama ir sąmonėje sukuriamas jo vaizdinys, o dar vėliau žmogus, remdamasis savo patirtimi ir žiniomis, supranta, kad egzistuoja ir daugiau panašių požymių turinčių objektų ir pagal tai juos skirsto į grupes. Kitaip sakant, pažinimas gali būti apibrėžiamas tiek kaip mąstymo procesas, tiek kaip psichinė pagava, tačiau jo pagrindu išlieka mus supančio pasaulio skaidymas kategorijomis (žr. ten pat).

Ši kategorizacijos procesą Rolandas Mikulskas siūlo skirstyti į tris etapus: 1) *Stimulų pasirinkimas*, arba, kitaip sakant, iš nesuskaičiuojamos gausos žmogų supančių objektų ir reiškinių, jis pasirenka tik tuos, kurie jam yra egzistenciškai svarbūs; 2) *Identifikacija ir klasifikacija*, šio etapo esmė – palyginti pirmuoju etapu atrinktus stimulus su atitinkamomis atmintyje saugomomis žiniomis; 3) *Ivardijimas* – kategorijai priskiriamas pavadinimas (Mikulskas 2009, 39–40). Pasak R. Mikulsko, šios kognityvinės kategorijos – kasdienės, buitinės sąmonės veiklos produktai, reprezentuojantys aplink esančio pasaulio skaidymą. Svarbu jas atskirti nuo tiriamosios mokslinės veiklos metu apibrėžiamų sąvokų, kurios primeta žmonėms dirbtinę šio pasaulio klasifikaciją (žr. ten pat). Esminis skirtumas tarp šių dviejų tipų kategorijų yra toks, kad mokslinės sąvokos dažniausiai yra pagrįstos ir įrodytos tikrove, tačiau gali kisti dėl mokslo pažangos, o kognityvinės kategorijos – pagrįstos žmonių praktinės veiklos prioritetais ir jas siejantys požymiai moksliniu požiūriu gali būti visiškai nesvarbūs, taip pat tie požymiai nebūtinai yra bendri visiems tos kategorijos nariams (pakanka turėti bendrų požymių su vienu ar kitu tos kategorijos nariu, kad būtų į ją įtrauktas) (žr. ten pat). Minėtos kategorijos turi tam tikrą struktūrą, tačiau ji gali būti gana fragmentiška, asimetriška, tačiau visada turi centrinę (dar kartais vadinamą baziniu) narį – prototipą¹ (žr. ten pat).

Tačiau, nors ir kiekvienos reikšmės pamatą sudaro kategorija (arba konceptas²), pati reikšmė gimsta kalbėjimo (rašymo) metu (žr. ten pat).

2. 3. Koncepto sąvoka

Konceptas – sąvoka, apibrėžianti diskretų sąmonės vienetą, tiek konkretų, tiek apibendrintą dalykų atvaizdą ar net ir pačios sąmonės konstruklą; dažniausiai reiškiamą tam tikra kalbine forma (Jakaitienė 2009, 46). Žodis ar žodžių junginys tampa ir kokio nors tikrovės

¹ Ši sąvoka išsamiau bus aptarta kitame skyrelyje.

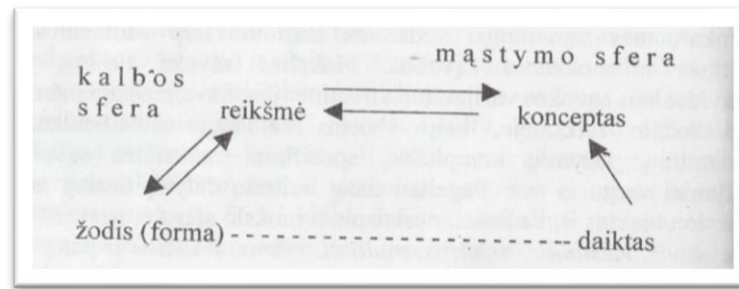
² Ši sąvoka išsamiau bus aptarta kitame skyrelyje.

dalyko, ir jo suvokinio (koncepto) ženklų. Kitaip sakant, reikšmė susidaro todėl, kad žmogaus sąmonėje atsispindi tai, kas egzistuoja jį supančioje tikrovėje ir ką galima, o gal ir reikia, išreikšti kalbos priemonėmis (Jakaitienė 2009, 47). Tačiau tai toli gražu nereiškia, kad konceptas yra išreiškiamas tik kalbinėmis priemonėmis – jis gali būti išreiškiamas ir mimika, gestais, intonacija. Reikėtų pabrėžti, kad koncepto turinį, kaip jau minėta, sudaro ne vien kalbinės reikšmės, tačiau kalba yra viena iš koncepto formavimosi priemonių ir kartu jo tyrimo būdas (Papurėlytė 2003).

Svarbu suprasti, kad kognityvinė reikšmė ir konceptas nėra tapatūs dalykai. Konceptas, kaip apibendrintas tikrovės dalykų atspindys žmogaus sąmonėje, susidaro natūraliai, smegenims apdorojus įvairių receptorių duomenis. Toks atspindys egzistavo dar prieš kalbos atsiradimą; jis dažnai susiformuoja žmonių galvose, nors kurį laiką ir niekaip nepavadinamas (žr. ten pat). Tad konceptas kalbinės išraiškos neturi tol, kol žmonės pagal kokius nors jau suvoktus jo požymius sukuria žodžius ir paverčia konceptų ženklais. Kitaip sakant, tarp žodžio ir koncepto nėra jokio ryšio tol, kol jo nenustato pats žmogus, todėl ir žodžio reikšmė atsiranda nenatūraliai, ne pati savaime, o susitarimo keliu (žr. ten pat). Vadinasi, reikšmė atsiranda kalbėjimo metu, yra atvira struktūra, turinti ir bendrąjį (suprantamą visiems), ir subjektyvųjį (suprantamą žmogui pagal jo patirtį) turinį (Maumevičienė 2010, 14). Svarbu suvokti, kad šis dirbtinai sukurtas ryšys negali būti vertinamas taip pat, kaip natūralus mąstymo atspindys – konceptas.

Tačiau kognityvinės reikšmės ir koncepto sąvokos skiriasi ne tik savo prigimtimi, bet ir turiniu. Konceptas, arba sąvoka, savo turiniu yra platesnė už reikšmę; jame atsispindi visi esminiai visuomenės suvokiami kokios nors dalykų klasės požymiai, jos turinio apimtis kinta priklausomai nuo atspindimo dalyko pažinimo laipsnio, tad į reikšmę įeina tik tie požymiai, kurie leidžia atpažinti pavadinamą tikrovės objektą ir bendraujant atskirti žodžius vieną nuo kito. Galima sakyti, kad reikšmė iš tikrųjų yra tam tikra ryškiausia, lengviausiai atpažįstama, aktualizuojama koncepto dalis (Mikulskas 2009, 39). Tai labai aiškiai pavaizduoja semantinė trapecija, pirmą kartą nubraižyta K. Hegerio (Heger 1964) (žr. 1 schemą):

1 schema. *Semantinė trapecija*

Apibendrinant tai, kas pasakyta, itin svarbu suvokti kelis dalykus: 1) pasikeitus sąvokos apimčiai, žodžio reikšmė nebūtinai pasikeičia; 2) asmens, kuris pavartoja žodį, ir jo pašnekovo sąmonėje gali būti užfiksuoti ir ne visiškai tie patys sąvokos požymiai; skirtingą sąvokos suvokimą lemia nevienodos pašnekovų patirtys, išsilavinimas, vaizduotės lakumas ir pan. (Jakaitienė 2009, 48); 3) kalbinė koncepto išraiška nėra pilnutinė, t. y. verbalinė išraiška perduoda tik tiek informacijos, kiek yra būtina, kad įvyktų komunikacijos procesas – pašnekovas suprastų kalbėtoją; dėl šios priežasties ir dėl to, kad kalba yra nuolat kintanti, yra neįmanoma aprašyti viso koncepto turinio. Geriausiai skirtumą tarp reikšmės ir koncepto padeda suvokti palyginimas su ledkalniu: viršūnė, kurią matome virš vandens – reikšmė, o didžioji dalis, slypinti po vandeniu – konceptas (Tokarski 1996, 102).

2. 5. Prototipo sąvoka

Kaip jau minėta anksčiau (žr. 8 psl.), prototipas – centrinis, arba tipiškiausias, kognityvinės kategorijos (koncepto) narys. Kitaip sakant, „toks, koks paprastai būna“, „tai, kas paprastai būna“ ir t. t. (Gudavičius 2000, 59–60). Pavyzdžiui, išgirdęs žodį *paukštis*, kiekvienas žmogus gali galvoje susikurti skirtingą vaizdinį, tačiau, jei apklaustume grupę žmonių, pamatytume, kad visi jų paukščių vaizdiniai turi keletą bendrų, arba tipiškiausių, bruožų (atributų): turi sparnus, plunksnas, snapą ir pan. Bet paukščio gebėjimą skraidyti vargu ar galėtume priskirti prie tipiškiausių bruožų, todėl, kad ne visi paukščiai skraido (pavyzdžiui, pingvinas). Iš šio pavyzdžio galime matyti, jog konceptai (kategorijos), į kuriuos žmogus skirsto jį supantį pasaulį, turi labai neaiškias ribas, todėl, kad grupuojami daiktai ir reiškiniai yra labai skirtingi ir nevienodai gerai reprezentuoja konceptus (pavyzdžiui, jau minėtas neskraidantis paukštis). Būtent dėl šios

priežasties svarbu skirti tipiškiausius ir periferinius kategorijų narius ir jiems būdingus bruožus (atributus) (Gudavičius 2007, 28–29). Prototipiški kategorijų nariai kalbėtojų atpažįstami greitai, o objektai suvokiami kaip visuma, kalbėtojas nepersistengia mąstydamas apie specifiskesnius, smulkesnius jų bruožus. Galima daryti išvadą, kad būtent mąstymas prototipais padeda kalbėtojams susišnekėti, o prototipų teorija padeda pateikti gana paprastą ir daugeliui suprantamą reikšmės aiškinimą, tačiau vertėtų nepamiršti, kad atskirti tipiškiausius objektų bruožus nuo netipiškiausių tikrai sunku, taip yra dėl subjektyviojo faktoriaus – kiekvienas kalbos vartotojas gali pateikti vis skirtingą prototipo vaizdą ir tas vaizdas gali skirtis tarp tos pačios kalbos kalbėtojų, jau nė nekalbant apie kitų kalbų kalbėtojus (Jakaitienė 2009, 58–60).

Šiame bakalauro darbe prototipų teorija taikoma siekiant geriau atskleisti *vandens* koncepto centrinės reikšmės, t. y. objektus, į kuriuos dažniausiai nurodo šis konceptas, ir joms būdingus atributus.

3. Kognityvinis koncepto *vanduo* tyrimas

Išrinkus iš *Tekstyno* eilutes (gauti 14 745 rezultatai) su žodžiu *vanduo*, buvo atlikta jų analizė, t. y. kiekvienam šio žodžio vartosenos atvejui buvo priskirtas objektas, į kurį nurodo sudarytos tų objektų grupės, o vėliau mėginta rasti jų prototipiškiausius narius ir išskirti atributus. Atliekant analizę, neišvengta ir nesklandumų. Vos pradėjus žodžio *vanduo* paiešką grožinės literatūros tekstuose, pastebėta, kad bazė atrenka ir akivaizdžiai negrožinės literatūros pavyzdžių (net 2593 atvejai). Tai buvo gėlių priežiūros, sveikos gyvensenos, vandentieklių įrengimo ir istorijos bei budizmo filosofijos tekstai, taip pat sakiniai iš istorijos vadovėlių. Pavyzdžių, kuriuose buvo rastos perkeltinės reikšmės (ar reikšmės, turinčios perkeltinės reikšmės atspalvio), palyginimai ar frazeologizmai, pasitaikė kur kas mažiau – 828. Tad analizei liko 11 323 tekstyno eilutės. Atliekant analizę buvo susidurta ir su dar keliomis problemomis. Pirmoji – sakinių pasikartojimas, manoma, atsiradęs todėl, kad kai kuriuose sakiniuose (tiksliau, ko gero, būtų sakyti, konkordanso eilutėse) žodis *vanduo* pavartojamas kelis kartus. Kaupiant tyrimo medžiagą, tokių pasikartojimų buvo stengiamasi išvengti. Antroji – konteksto trūkumas žodžio *vanduo* objektui nustatyti. Kai kuriais atvejais, net prailginus konkordanso eilutę (kiek tai leidžia padaryti *Tekstynas* – 300 simbolių), bandant suvokti, į ką nurodo pavartotas tirtas žodis, teksto nepakako.

Prieš aptariant tyrimo rezultatus dar vertėtų pastebėti, jog daugelis skirtingiems objektams būdingų atributų sutampa ir juos (objektus) vieną nuo kito skiria vos vienas ar keli atributai. Būtent tai galėtų būti kitos analizės atspirties taškas tiriant frazeologiją ir (ar) konceptualiąsias *vandens* metaforas, kurios šį kartą paliktos nuošalyje. Svarbu pastebėti, kad yra sunku tiksliai nustatyti, kurie iš jų yra centriniai (prototipiškiausi). Tiesa, reikia pripažinti, kad pačius periferiškiausius narius yra lengviau atskirti nuo kitų. Dar viena svarbi pastaba – atributus, priskiriamus objektams, tolimesniuose poskyriuose stengiamasi išryškinti pateikiant juos iliustruojančių pavyzdžių iš *Tekstyno* (atributus atskleidžiančios vietos juose pabraukiamos) ir kai kuriuos esant reikalui trumpai pakomentuojant.

Toliau atskiruose skyreliuose bus išsamiai aprašomi tyrimo rezultatai. Poskyriai pavadinti dviejų skirtingų tipų pavadinimais, kurie iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nenuoseklūs, tačiau taip nutiko dėl objektų, į kuriuos nurodo žodis *vanduo*, skirtingos prigimties ir dėl skirtingos jų raiškos kalboje: vieni objektai reiškiami tirtu žodžiu, o kiti – žodžių junginiais su tirtu žodžiu (dalį jų sudaro ir stabilieji žodžių junginiai). Taip pat atskirame poskyryje bus aprašomi atvejai,

kai *vandens* konceptas nurodo ir į bendrinius, ir į tikrinius žodžius. Tad dalis poskyrių bus pavadinti pagal objektą, į kurį nurodo tirtas žodis, o kiti pagal objekto išraišką kalboje.

3. 1. Objektas – *telkinys* ir jo atributai

Tokių atvejų, kai žodis *vanduo* nurodo į vandens telkinį, skaičius išties nustebino – 11 059 (tai sudaro maždaug 97,6 procentus visos *Tekstyno* medžiagos³). Žvelgiant iš kalbos tyrėjos ir gimtakalbės perspektyvos, atrodo įdomu tai, kad būtent vandens telkinys, remiantis *Tekstyno* duomenimis, laikytinas prototipiškiausiu kategorijos nariu. Prieš pradedant tyrimą, net neabejota, kad pagalvojus apie žodį *vanduo* galvoje pirmiausia turėtų iškilti du objektai – telkinys (ką ir parodė tekstyno medžiaga) ir skystis / gėrimas, kuris taip gausiai, bent jau *Tekstynė*, neatsispindėjo (tai bus aptarta viename iš tolimesnių poskyrių – 3. 3.).

Vandens telkiniai gali būti įvairūs: ir natūralios, ir dirbtinės prigimtys, ir esantys atviroje vietoje, ir po stogu, ir pan. Egzistuoja įvairių jų rūšių. Būtent tai ir atspindi *Tekstyno* medžiaga – įvairovę. *Vanduo* gali atstoti ir ežerą, ir upę, ir šaltinį, ir šulinį, ir baseiną, ir akvariumą, ir rezervuarą, ir upelį, ir upokšnį.

Pirmiausia vertėtų aptarti šio objekto kalbinę išraišką. Pagrindinė kalbinės išraiškos ypatybė yra ta, kad žodis *vanduo* dažnai vartojamas prielinksninėse konstrukcijose (su prielinksniais *prie*, *į*, *link* ir *ligi*), žyminčiose kryptingą judėjimą link kokios nors vietos ar objektą: *nuo jo snapo galo iki tolybėje mėlynuojančios girios, ir tada sušnara užpakaly basos vyrų kojos ir drabužiai, jų daug leidžiasi šlaitu įkypai prie vandens, prie valčių ir tinklų, ir tu žinai, kad pavakary jie sugrįš ir šypsosis, ištiesę rankas su spurdančiomis didžiulėmis žuvimis, šypsosis ir tie, kur*⁴; *vadžias ant gugos paleisti jį ir jis pats vienas pareis arklidėn palikite mane dinkit ir palikite mane atsirėmiau alkūnėmis į turėklą ir žiūrėjau į vandenį girdėjau kaip jis atrišo arklį ir nujojo po valandėlės jau girdėjau tik čiurlenant vandenį o paskui vėl pragydo paukštis nulipau nuo tilto atsirėmiau; jog nieko daugiau nenorėtum, tiktai kristi kniūbsčias į tą smėlį, į tą smėlį, ir užmigti, ir jau daugiau niekad nebepabusti, bet, leisdamasis link vandens, vėl girdi anapus kopos daug garsų – durų girgždėjimus ir šiaip kitokių, ir pušyse jau skardena balsai, matyt, iškilo už girių saulė, tik dar nematai; lyg norėdamas priminti, kad dabar jam ne šaldytuvas*

³ Į šį skaičių neįtraukiami stabilieji žodžių junginiai, kurių referentas – vandens telkinys. Jie bus aptariami poskyryje kartu su kitais stabiliaisiais žodžių junginiais.

⁴ Ši ir toliau pateikiamos citatos yra iš *Tekstyno* ir korektūros ir (ar) kitokio pobūdžio klaidos netaisytos.

rūpi, kad nuo karščio liežuvis išlindo, aptikęs patogesnę nuolydį, atsargiai nušliaužė ligi vandens, ilgai taikėsi ir prisitaikęs raudonu liežuvio samčiuku ėmė semti šaltą vandenį. Kita šio objekto kalbinės raiškos ypatybė – junginiai su žodžiais, kurie nurodo į vandens telkinį arba padeda suprasti jo rūšį, savybes: minimi krantai, augalija, gyvūnija, uolos, bangos ir (ar) bangavimas, ošimas, saulės atspindžiai, gylis, laivai ar valtys ir t. t. (*valtį ir išplaukiame į kitoje kelio pusėje esantį ežerą, Monika ir Kristina laivagalyje, Berntas pakibęs virš laivo priekio ir abi rankas įmerkęs į vandenį, o aš – prie irklų; burtininką Gedą, ten stovėdamas ant uolos išmetu blizgę, ši pakyla, blyksteli saulėje, tada, veikiama traukos jėgos, ima smigti žemyn ir pliaukšteli į vandenį*).

Aptarus kalbinę vandens koncepto išraišką, kai nurodo į vandens telkinį, derėtų aptarti ir jam būdingą atributų įvairovę. Svarbu pabrėžti, kad kone visi atributai, apibūdinantys šį objektą atsiskleidžia iš konteksto: tai gali būti ne tik tirtą daiktavardį *vanduo* supantys žodžiai, tačiau ir šalutiniai ar greta esantys sakiniai.

Dažniausiai pasitaikančių atributų, sietinų su šios kategorijos objektais, yra gana nemažai ir lengviausia, ko gero, juos pateikti pasitelkus opozicijas, todėl, kad daliai objektų būdingas vienas, o kitai daliai – jai priešingas atributas. Tik vienas iš pasitaikiusių atributų opozicijos neturi. Tai ‘skystas’, kuris be išimties būdingas visam vandens konceptui ir laikytinas centriniu. Tekstyno eilutėse jis atsiskleidžia keliais būdais: tuo, kad į objektą, kuriam ši savybė būdinga, galima pasinerti (*Išokusi į vandenį, atsistoja. Toje vietoje baseinas nelabai gilus, vanduo jai tesiekia liemenį; kurį laiką stovi tiesiai laikydama galvą, atstačiusi krūtinę*), jo vandenį gerti (*Štai jie it piligrimai klaupiasi prie šaltinio versmės ir godžiai geria tyrą ledinį vandenį*), jis dažnai turi tėkmę (*Mano sekama grupelė ėmė kabarotis uola po vandens srautu*) ar banguoja (*Moskitai energingai plaka sparnais, sukeldami vandens paviršiuje bangeles*) ir pan. Tačiau tam tikra prasme ir šis atributas gali turėti sau priešingą atributą – ‘turi kietą pavidalą’ (*Nieko nedarysim, jos krinta į vandenį, matai, pramuša ledą ir panyra! O ar vanduo gali būti užšalęs, ar dabar ne vasara? Ne vasara dabar, žiema, argi nematai?*).

Pirmąją opoziciją galėtų būti atributai ‘gilus’ – ‘seklus’. Kaip ir dauguma kitų atributų, būdingų šiam konceptui, suprantami iš konteksto ar greta esančių žodžių, frazių ar sakinių, ką ir galima matyti iš toliau pateikiamų pavyzdžių. Vienas iš būdų nusakyti gylį, tiesa, netiesioginis, ir tuo pat metu galintis būti kitu vandens telkinio atributu, yra galimybė juo plaukti tiek laivu, tiek pačiam žmogui ar kitai gyvai būtybei ir (ar) krantų nebuvimas: *Priešais juos plytėjo šimtai mylių vandens, nieko daugiau, tik vanduo. Nebuvo jokios pakrantės, pagal kurią būtų galima orientuotis, tik žvaigždės, o apie jas nė vienas iš jų daug neišmanė; Išokęs į vandenį viename*

baseino gale, jis išneria kitame ir garsiai visa krūtine įkvepia oro, grąžindamas širdies nenuilstamai pumpuojamam kraujui išdegintą deguonį. Kitas būdas, išreiškiantis telkinio gilumą, yra jo nusakymas tiesiogiai: Gimlis, niekam nespėjus nieko pasakyti, drąsiai žengė į priekį ir pamatė, kad vandens užutėkyje ne ką daugiau kaip du sprindžiai.

Antrąją opoziciją galėtų būti ‘sūrus’ – ‘gėlas’. Šie atributai dažniausiai nusakomi tiesiogiai: *vienas mokytas senis smuklėje aiškino, kad jeigu jūroje atsiranda gėlo vandens, tai jis nustumia žemyn sūrų vandenį. Nes šis sunkesnis – su druska! Gėlas vanduo paviršiuje laikosi kaip koks ežeras.* Pateiktame pavyzdyje pasitaikė abu atributai. Atliekant tekstyno medžiagos analizę taip pat pastebėta, kad kalbamieji atributai dažniausiai siejami su vandens skoniu, taip dažniausiai aprašomas vanduo, kurio tyčia ar netyčia atsigėrė ar gurkštelėjo subjektas.

Trečiąją opoziciją galėtų būti ‘banguojantis’ – ‘be bangų’. Šių atributų raiška nėra išskirtinė – jie dažniausiai atsiskleidžia iš greta esančių žodžių ar sakinių (konteksto), kaip jau minėta anksčiau kalbant apie kitus vandens telkinio atributus (*Bet toji ramybė negera, viskas joje grėsminga: trumpi, tuoj pat užsmaugiami šilto oro kvėptelėjimai, lygus vandens paviršius, milžiniška kranto užuolanka, kur toluoj spjaudo ugnį Bethlehem Steel kaminai; Negalėjau nesišypsoti žvelgdama į jūros skalaujamas plokščias uolas, vaivorykštinis vanduo glamonėjo jas sulig kiekviena banga.*).

Ketvirtąją opoziciją galėtų būti ‘turintis tėkmę / tekantis’ – ‘neturintis tėkmės’. Šie atributai kiek įdomesni raiškos atžvilgiu, nes dažnai išreiškiami ne tik būdvardžiais, bet ir kitais, vandens kaip skysčio judėjimą parodančiais, žodžiais, kartais prie vieno iš šių atributų atskleidimo prisideda ir kitas – ‘gali skleisti garsą’ (bus aptartas vėliau): *raumeningi plaukikai, išsirikiavę ant starto tiltelių, netrukus jie pritūps ir pasiruoš akimirkai, kai žaibiškai mesis į priekį, puls į nejudrų vandenį ir pasileis plaukti, pirmyn atgal, pirmyn atgal, paskui įsikibs baseino krašto ir gaudydami kvapą pakels akis į didžiulį tablo; Krantai, povandeniniai ir virš vandens styrantys akmenys, spalvingos vandens bangelės, debesų šešėliai gelmėje; Plaukdamos pasroviui ir nardydamos antys pamato nuo tilto nusidriekusius jų šešėlius, skrosdamos vandenį kyla ir paskridusios toliau lyg akmenys pliumpeli į vandenį.*

Penktąją opoziciją išskiriami atributai ‘turintis gyvūnijos / augalijos’ – ‘neturintis augalijos / gyvūnijos’. Jei objektui būdingas vienas iš šioje opozicijoje pateikiamų atributų, žymi natūraliosios gamtos elementų (augalų, augančių jame ir aplink jį, gyvūnų ar vabzdžių, gyvenančių telkinyje) vandens telkinyje buvimą arba nebuvimą: *Vandens paviršius jau lūžinėja plonu, permatomu leduku; matyti, kaip dugne guli didžiuliai karpiai, kaip žvilga*

nuvinguriuojančių ešerių žvynai ir juodos lyd; Tankūs krūmai, panašūs į žvakių ryšulius, kyšojo iš vandens, juodi, tarsi būtų apsvilę.. Atributų raiškos įvairovė gana plati, nes juos atskleidžia kontekstas.

Dar viena opozicija – ‘natūralus’ – ‘dirbtinis’. Tai atributai, nurodantys į objekto kilmę: atsiradęs gamtoje, natūraliai arba sukurtas žmogaus rankomis, dirbtiniu būdu, pavyzdžiui, iškastas: *ant krūtinių rankas sustodavo prie baseino krašto su savo maudymosi kostiumėliais, nusibraukdavo plaukus į šoną, tada cypaudamos sušokdavo į vandenį. Vandeniui slystančios galūnės, neriančios galvos, kurias varinėjau šen ir ten, švilpukas, skardenantis tarp slidžių sienų garsu, kuris niekur negalėjo prisitvi.* Iš šių pavyzdžių išryškėja, kad atributas ‘dirbtinis’ gali būti žymimas vandens telkinio pavadinimu (šiuo atveju tai baseinas), daiktavardine fraze su jai priklausančiu išplėstiniu pažyminiu, kuri žymi tam tikro garso (švilpuko) aidą patalpoje. *Daug žalio sūraus vandens, kurio neįmanoma nei mylėti, nei gerti. Taip sutriko, kad ėmė ir atsibudo. Nudžiugo. Pamanė, kad jūros vaizdas lemia persilaužimą; Jie paniro į ledinį krioklio vandenį, bet Loreta nejuto šalčio, buvo netgi karšta. Išlipęs iš vandens, Juozas paėmė ją už rankos ir privedė prie laužo* – atsiskleidžia objekto natūrali prigimtis, kuri gali būti reiškiamą tiek pagrindiniame sakinyje, apibūdinant objekte esantį vandenį ir nusakant jo savybes (žalią spalvą, sūrumą), tiek šalutiniame sakinyje, taip pat ji gali būti apibūdinama greta einančiame sakinyje, nurodant kitą objektą, kuris pasitaiko gamtoje (šiuo atveju – laužas). Taigi, pastebėta, kad pateiktais atvejais atributai gali būti išreiškiami ir bendriniais telkinių pavadinimais (ežeras, upė, baseinas, krioklys, akvariumas ir pan.) ir žodžiais ar net sakiniiais, apibūdinančiais juos supančią aplinką.

Į septintąją opoziciją vertėtų įtraukti atributus ‘esantis atviroje vietoje’ – ‘esantis uždaroje vietoje / po stogu’. Šie atributai taip pat atsiskleidžia iš konteksto, tačiau netiesiogiai, juos apibūdina frazės ar žodžiai, susiję su patalpomis ar gamta: *didžiuoju ratu, nusiauna basutes, pasuka prie Merkio upės skardžio, nusileidžia prie upės, įbrenda į vandenį...; Šuniukas tupi ant kalnelio ir atidžiai stebi juos. Kai Vytautė supliaukši irklais, pašoka ir puola į vandenį; Kaip gera tolygiais mostais plaukti melsvu baseino vandeniui, kai lauke siaučia audros; urtininką Gedą, ten stovėdamas ant uolos išmetu blizgę, ši pakyla, blyksteli saulėje, tada, veikiama traukos jėgos, ima smigti žemyn ir pliaukšteli į vandenį.*

Aštuntajai opozicijai priskirtini atributai ‘skaidrus / švarus’ – ‘nešvarus / drumstas’, atsiskleidžiantys iš konteksto, dažniausiai išreiškiami būdvardžiais, tačiau gali būti išreiškiami ir kitais pasakymais, susijusiais su vandens švara. Geriausiai opoziciją iliustruojantys pavyzdžiai: *Jos vanduo nejudantis, rudai juodas, drumstas, durpėtas; Atrodo, kad kirbinės nematomų vabalų*

burbuliuoja iš murzino vandens; Itin tyras vanduo čia srūva per žolių priaugusius duburius, dugne matyti kiekviena šakelė, pasitaiko ir iš pievų atplukdyto karvių mėšlo, o gausiai aplink kyšančios; Viešpatie, kai žvelgi į upelį nuo skardžio, vanduo atrodo juodas kaip degutas, o iš tikrųjų jis – skaidrus ir perregimas...

Kitai opozicijai priskirtini atributai 'skleidžia garsą' – 'neskleidžia garso'. Šie, priklausomai nuo savo raiškos, gali būti pastebėti ir tais atvejais, kai žodis *vanduo* nurodo į telkinį, ir tada, kai nurodo į kitus objektus, tačiau pastarasis bus aptariamas tolimesniuose poskyriuose (žr. 3. 2., 3. 4., 3. 5. poskyrius). Atributų kalbinė raiška šiuo atveju – įvairi, gali būti reiškiamą daiktavardžiais, veiksmažodžiais, būdvardžiais ir net ištisomis frazėmis. Opoziciją iliustruojantys pavyzdžiai iš tekstyno: – *Izidorius iš visų jėgų stengėsi perrėkti vandens ošesį; Danu ji skubėjo prie dykumos oazės šaltinio, tik su Danu ji vėl skubėtų prie šaltinio gaivališkos versmės, prikištų karštas lūpas prie šniokščiančio vandens, godžiai malšintų kankinantį troškulį...; Vanduo čiurleno ir pliuskėjo į laivo šonus; Panėrė jis greitai – tik vanduo silpnai kliunktelėjo ir raganiaus galva dingo po vandeniu.*

Paskutinioji išryškėjusi atributų opozicija 'šiltas' – 'šaltas'. Tiek vienas, tiek kitas opozicijos elementas apibūdina *vandens* telkinio temperatūrą, dažniausiai išreiškiamas būdvardžiais, prielinksninėmis konstrukcijomis, palyginimais, pakartojimais ir t. t. Keletas tokią raišką iliustruojančių pavyzdžių: *lyg norėdamas priminti, kad dabar jam ne šaldytuvas rūpi, kad nuo karščio liežuvis išlindo, aptikęs patogesnę nuolydį, atsargiai nušliaužė ligi vandens, ilgai taikėsi ir prisitaikęs raudonu liežuvio samčiuku ėmė semti šaltą vandenį; ardyt, arba dabar, arba niekada, o moliabestis traukia, traukia, tad, nieko nesakęs, lipa ant lentgalių, pasvyra sielius, apsemia kojas ledinis vanduo, šokt atgal nebėra laiko; Bėgome apledėjusiu liepteliu – kulnys dunksėjo – ir pūkstelėjom į ežerą taškydami purslus. Pakilo garas. Aikčiojau gaudydamas kvapą: vanduo tarytum pašildytas, nors žinojau – ne šiltesnis nei keturi laipsniai. Po pirties, kas jautėsi alkanas ir ištroškęs, susėdo už stalų, pauškė vakarienės; Jis nusijuokė, bet man pasirodė, jog iš tiesų kalena dantimis: – Lipkite į vandenį! Nuostabiai vėsus. Jau buvau beveik prie salos; Vanduo tai šiltas, tai šaltas – žino ežere esant daug šaltinių.*

Apibendrinant galima teigti, jog *vandens* telkinys, kaip objektas, turi daug atributų (11 / 12) ir beveik visus juos galima sugrupuoti pasitelkiant opozicijas (10 iš 11 / 12). Daugelis šiam objektui būdingų atributų yra tarpusavyje glaudžiai susiję, pavyzdžiui, pirmoji opozicija susijusi su šeštąja ir septintąja. Taip pat, kaip jau minėta, svarbu suvokti ne tik įvairialypę paties *vandens*

koncepto prigimtį, bet ir jo nurodomų objektų prigimtį daugialypiškumą, kurį ir išreiškia didelė skirtingų atributų gausa.

3. 2. Objektas – *lietus* ir jo atributai

Šis objektas ir jo atributai itin įdomūs tuo, kad dalis jų (atributų) sutampa su jau aprašytais (žr. 3. 1. poskyryje). Tai: ‘skystas’, ‘šiltas’, ‘šaltas’ ir ‘skleidžia garsą’. Tiesa, vertėtų pastebėti, jog Tekstyno medžiagoje išryškėja ir dar vienas labai svarbus atributas, manytina, centrinis būtent objektui *lietus* – ‘krinta iš dangaus’. *Tvykstelėjo begarsis žaibas – trūko išpampusio dangaus siūlė, pasipylė vanduo, griausmingas palengvėjimo atodūsis supurtė skverelį ir man pasivaideno, kad laužydamas šlapias šakas atžingsniuoja akmeninis Černiachovkis atsiimti; Greitai artėja lauku. Ir štai jau suaimanuoja, papilkėja senas sodas, išnyksta lietuje. Vidun dvelkteli drėgme, iš dangaus besiliejęs vanduo užgriūva daržinę ir nubilda tolyn; šaltas lapkričio pabaigos lietus čiurkšlėmis teka nuo skardinio raštinės stogo. Pilkšvojančio dangaus fone švysteli vandens srovelės. Pirmąsyk Gerda telefonu šiaip taip pavyko susirasti vasarai įpusėjus; Aplink namą nieko nebuvo matyti, tik iš dangaus krintantis vanduo. Frodas stovėjo netoli atvirų durų ir žiūrėjo į baltą kalkintą takelį, dabar pavirtusį pieno upeliuku, kuris burbuliuodamas skubėjo slėnin. Po praėjusių dienų lietaus Ždanėje žolė atrodė labai šviežia, o ir vanduo nebuvo – kaip čia dažnai pasitaiko – alpstančiai šiltas, bet turėjo maloniai šaltą kibirkštėlę.* Iš pavyzdžių galima matyti, kad Tekstyno eilutėse, kur tirtas žodis nurodo į objektą *lietus*, dažnai minimas dangus, pats *lietus*, o kalbinė raiška gana įvairi – objektas reiškiamas tiek prielinksninėmis konstrukcijomis, tiek kontekstu, gretimais sakiniais bei vaizdingais veiksmažodžiais, kurie šiais atvejais žymi prasidėjusio lietaus intensyvumą, netikėtą pradžią ir pan. Paskutinis iš pateiktų vartosenos atvejų yra įdomus tuo, kad jame gana lakoniškai per kontekstą atsiskleidžia atributas, žymintis šaltą lietaus vandenį, atvėsinusį kitą objektą – vandens telkinį.

Apibendrinant galima teigti, kad objektas *lietus* išsiskiria iš kitų atributų tuo, kad tarp jam priskiriamų atributų visada yra bent vienas, susijęs su dangumi, debesimis.

3. 3. Objektas – *skystis / gėrimas* ir jo atributai

Vanduo, kaip skystis / gėrimas, atsiskleidžia vos keliais atributais: ‘skystas’, ‘šiltas’, ‘šaltas’ ir ‘galima gerti’, kurie buvo būdingi ir kitiems, jau aprašytiems, objektams (žr. 3. 1., 3. 2. poskyrius): – *Duok atsigerti, – tepajėgė sušnabždėti Rimas. Didžiuma jų čia tampėsi plastikinius vandens butelius, vieną tokį dabar čiupo ir godžiai nugėrė; Pūpsojo čia ir molinis q̇sotis, kol kas paprasto vandens pripiltas ir spanguolėm uždažytas, ir dubenėliai su svogūnais bei raugintais kopūstais...; – Imk švarius marškinus, persivilk. Palauk, ipilsiu vandens, apsiprausk, visas sudulkėjęs... – Motina bėga prie kibiro, tačiau tėvas tuo metu ima ant rankų į drobulę suvyniotą Benutį, neša pasilenkęs pro duris; iš kišenės išsitraukęs buteliuką šliukštelėjo į vandenį vaistų, paėmęs švarų, ką tik išlaidytą, nuo laidynės dar tebekarštą skuduriuką, pamirkė į vandenį ir ėmė drėkinti pridžiūvusią vietą; Paskui susirado daržę seną šulinį ir ilgai gėrė šaltą vandenį. Skaitant iliustruojančius pavyzdžius, galima matyti, kad atributų kalbinių išraiškų pasitaiko nemažai: minimi indai, skirti vandeniui laikyti, gana didelė ir veiksmožodžių įvairovė (tiesa, daugiausiai susijusi su atributu ‘skystas’).*

Galima daryti išvadą, jog atributus, objektui priskiriamus bruožus, nusako kontekstas. O išskirtinis šis objektas tuo, kad tik jam būdingų atributų neturi arba jie nebuvo aptikti tirtroje medžiagoje.

3. 4. Objektas – *vandentiekio vanduo* ir jo atributai

Šis objektas nepasižymi didele atributų gausa: ‘skystas’, ‘šiltas’, ‘šaltas’, ‘skleidžia garsą’ ir ‘teka vamzdžiais’. Tačiau išskirtinis jis (objektas) tuo, kad būtent paskutinis atributas jį išskiria iš kitų objektų. Galima net teigti, kad šio vieno atributo kalbėtojai pakanka norint kalba nurodyti į vandentiekio vandenį, tačiau tai nereiškia, kad būtent visada tik šis atributas į jį ir nurodo: *Isvyravau į nemažą parką, godžiai muktėlėjau iš geriamojo vandens čiaupo vandens ir atsiguliau ant suolo laukti, kol patekės saulė.; Kai atsikėlęs leidi į praustuvę šiltą vandenį ir spoksai į aprasojusį savo atspindį veidrodyje, galbūt galvoje šmėsteli: ar aš tikrai taip galvojau?; Arba vaikšto vonios pakraščiu pirmyn atgal, pirmyn atgal. Kartais iš to smalsumo slysteli ir net įkrenta į vandenį...; Matau, kad ji įjungia radiją, bet nieko negirdžiu, ji atsuka abu kriauklės čiaupus, kol bėga vanduo, sustumia vakarienės likučius į šiukšlių kibirą; Šiltas vanduo kilo į radiatorius*

*visuose kambariuose, kabinetuose, koridoriuose, ir dėl to aš pavirtau nepaprastu geru žmogum; – Tesa galva parodė link dušo kabinos, iš kur tebuvo girdėti tolygiai bėgantis vanduo. Atidžiau nagrinėjant vartosenos atvejus nesunku išvelgti panašumų. Kone kiekviename jų pasitaiko daiktavardžių kaip *čiaupas, praustuvė, vonia, radiatorius, dušo kabina*, kurie ir nurodo į objektą vandentiekio vanduo, dažniausiai būtent remiantis šių žodžių vartosena ir priskirtinas atributas ‘teka vamzdžiais’, o kiti atributai išryškėja iš vartosenos atvejuose esančių būdvardžių, kurie juso įvardija tiesiogiai (pavyzdžiui, *šiltas vanduo kilo į radiatorius*) ar kitų žodžių ar net frazių esančių greta (konteksto).*

Žvelgiant į pavyzdžius iš *Tekstyno*, galima pastebėti, jog dažnai minimi namuose esantys objektai, susiję su vandentiekio sistema (pavyzdžiui, radiatoriai, vonia, dušo kabina, praustuvė, kriauklė, čiaupas), todėl neabejotinai galima teigti, jog prototipinis, arba centrinis, šio objekto atributas yra būtent ‘teka vamzdžiais’ ir jo raiškos galimybės kalboje yra didžiulės, nes jis atsiskleidžia iš konteksto, įvairaus pobūdžio junginių ir frazių vartosenos ir pagrindiniuose, ir šalutiniuose, ir gretimuose sakiniuose.

3. 5. Objektas – *stichija / elementas* ir jo atributai

Vartosenos atvejai, kai tirtas žodis nurodo į stichiją / elementą *Tekstyne* nebuvo labai dažni ir jų atributų nustatymas buvo labai sudėtingas dėl konteksto trūkumo bei ne iki galo aiškos paties objekto apibrėžties. Iš vartosenos atvejų aišku tik tai, kad dažniausiai juose nurodoma ne į vieną konkretų objektą, tačiau į abstrakciją, kuri neturi aiškos apibrėžties: *Nojus ilgėjosi dabarties pasaulio, kuris jau labiau priklausė praeičiai, senai praeičiai, kuri bus pamiršta, nes vanduo nuplaus visus takus, į ją vedančius, nuplaus viską, iš ko mintis galėtų ką nors apie šį pasaulį spręsti. Visi visuomet žinos, kad praeityje yra buvęs; iliuminaty menininkas sukūrė keturis skulptūrų prototipus, kurie atrodė kaip religinio meno pavyzdžiai, tačiau faktiškai garbino Žemę, Orą, Ugnį ir Vandenį? – pasitiksline Viktorija; tanas, skirtas keturioms didžiosioms Senojo pasaulio upėms – Nilui, Gangui, Dunoju ir Rio Platai – pagarbinti, buvo ištis tobula duoklė vandeniui. „Vanduo, – sumurmėjo Lengdonas. – Paskutinysis ženklas. Tobulybė“; Emilija užlipo ant aukštos keteros, kurią nuo vėjo užstojo miškas, ir susijaudinusi žvelgė į vandens stichiją.*

Šis *vandens* koncepto nurodomas objektas ar net objektų grupė galėtų būti dar viena tyrimų kryptis, kuri yra neabejotinai verta dėmesio ir įdomi, tačiau šiame darbe plačiau neaptariama dėl tiriamosios medžiagos trūkumo.

3. 6. Žodžių junginiai

3. 6. 1. Objektas – *telkinys*

Kaip jau minėta anksčiau (žr. 13–14 psl.), analizuojant surinktą *Tekstyno* medžiagą pastebėta, kad dalį objektų nurodo ne vien žodis *vanduo*, tačiau junginiai su šiuo žodžiu (*ežero vanduo*, *jūros vanduo* ir pan.). Šiame poskyryje bus aprašomi daiktavardžiu reiškiami pažyminiai, einantys prieš žodį *vanduo*: *Ežero vanduo buvo šiltutėlis, danguje nė mažiausio debesėlio, saulė – kaitri, vėjo dvelksmas vos vos jaučiamas; Tiktai niekur nenuvyko. Ne, nuvykti nuvyko, pamatė tvenkinio vandenį, malūną, bažnyčios bokštus, miestelio namus, o daugiau – nieko; Juk ji buvo vienintelė jo nuosavybė, trumpas, laimingas šuns gyvenimas: tūkstančiai jaudinančių kvapų, kailį šildanti saulė, šaltas šaltinio vanduo ant liežuvio, lekavimas vejantis medžiojamą žvėrį, miegas šiltame pakrosnyje, žiemos vėjui siaučiant aplink trobą, glostanti žmogaus ranka ir mylimas; Suglumusi ir nesipriešindama, ji nusirengė ir nuoga šoko į melsvą baseino vandenį.* Atidžiau pažvelgus į šiuos vartosenos atvejus galima matyti, kad prieš tiriamąjį žodį einantys kiti žodžiai (pavyzdžiui, *baseino vanduo*, *ežero vanduo*, *tvenkinio vanduo*) nurodo objekto *telkinys* rūšį, o kiti atributai dažniausiai, kaip ir anksčiau aptartais atvejais, yra nusakomi arba tiesiogiai (*šaltas šaltinio vanduo*, *ežero vanduo buvo šiltutėlis*) arba nujaučiami iš konteksto. Galima pastebėti, kad tiesioginė (bent jau nusakant *vandens* temperatūrą) išraiška kalboje dažniausiai yra būdvardis ar junginiai su juo.

Remiantis pateiktais pavyzdžiais galima teigti, kad objektui *telkinys* priskiriami atributai išlieka tie patys: ‘skystas’, ‘gilus’, ‘seklus’, ‘sūrus’, ‘gėlas’, ‘banguojantis’, ‘be bangų’, ‘turintis tėkmę / tekantis’, ‘neturintis tėkmės’, ‘turintis gyvūnijos / augalijos’, ‘neturintis augalijos / gyvūnijos’, ‘natūralus’, ‘dirbtinis’, ‘esantis atviroje vietoje / po stogu’, ‘skaidrus / švarus’, ‘nešvarus / drumstas’, ‘skleidžia garsą’, ‘neskleidžia garso’, ‘šiltas’, ‘šaltas’ (išsamiau aptarti poskyryje 3. 1.), skiriasi tik kalbinė objekto išraiška (šiuo atveju tai – žodžių junginys), kuriame

vandens konceptas yra pagrindinis elementas. Derėtų pripažinti, kad susidūrus su šiais atvejais dėl objekto, į kurį nurodo žodis *vanduo*, abejonių nekyla, nes jis būna įvardijamas gretimu žodžiu (pavyzdžiui, ežero vanduo ar baseino vanduo) ir tokiu būdu nusakoma telkinio rūšis.

3. 6. 2. Objektas – gyvūnas, augalas ar daiktas, glaudžiai susijęs su vandeniu

Ši vartosenos atvejų grupė yra įdomi tuo, kad žodis *vanduo* aptinkamuose junginiuose nėra pagrindinis, kaip buvo vartosenos atvejuose aptartuose iki šiol – eina pažyminiu. Čia pagrindinio ir nešančio didžiausią semantinį svorį žodžio vietą užima žodis esantis greta. Pavyzdžiui, žodžių junginyje *vandens žiurkė* pagrindinis žodis yra *žiurkė*, o žodis *vanduo* eina pažyminiu ir šiuo atveju nurodo jos rūšį ir tai, kad ji gyvena vandenyje. Tad ir *vandens* koncepto vaidmuo šiuo atveju yra šalutinis, jis svarbus tik tiek, kiek padeda atskleisti greta esančio koncepto bruožus (atributus). Dar keletas pavyzdžių, iliustruojančių aptartą fenomeną: *atrodo kaip išsilydžiusios lavos srautas; troškulio kamuojamoms alkanoms dvasioms – kaip tekantys smėlynai; kai kuriems gyvūnams, žuvims ar vandens paukščiams – yra namai; žmogų ji pagirdo ir palaisto jo laukus; pusdieviai ir dievai jos vandenį regi kaip nektarą; Tėčio kontoroje Old Brod gatvėje buvo padarytas nedidelis krioklys, krentantis galine fojė siena į tvarkingą paparčių ir vandens lelijų priaugusį tvenkinuką; Smeigia žuvų ištroškusius snapus į slidų ir romų vandens veidrodį; Miške jau raudonavo uogos, jis rasdavo vandens salotų; Kartais viduržiemį labai sustorėjęs ledas ima dusinti žuvis ir ungurius, tas vandens gyvates, tada tėvelis ir dar keli vyrai priversti kirsti eketes ir į jas merkti tuščiaavidurių nendrių glėbelius, kad oras tomis tuštymėmis patektų; Neronas maloniai leido nustatyti vandens laikrodį ginamajai kalbai, o pats slapta įniko į kitų bylų dokumentus. Kaip matyti iš vartosenos atvejų, vandens konceptas gali atlikti šalutinį vaidmenį ne tik tais atvejais, kai objektas yra gyvūnas, tačiau ir tais, kai jis (objektas) – daiktas ar augalas (pavyzdžiui, junginyje *vandens lelija* pagrindinis narys yra lelija, o šalutinis – vanduo, kuris nurodo pagrindinio nario rūšį (auga vandenyje)).*

Derėtų pastebėti, kad tokio pobūdžio junginiai ir toks *vandens* koncepto vaidmuo yra neabejotinai įdomūs ir verti tolimesnių tyrimų.

3. 6. 3. Objektas – gėrimas

Tekstyne aptikta ir dar viena įdomi vartosenos atvejų grupė. Ji pasižymi tuo, kad išreiškiama, beje, kaip ir prieš tai aptartosios (žr. 3. 6. 1. ir 3. 6. 2. poskyrius), žodžių junginiais su daiktavardžiu *vanduo* (žodžių junginiai daiktavardis + daiktavardis, būdvardis + daiktavardis): – *Aš manau, kad svarbiausia, – tarė senis, – yra gestai, formulė „išgerk viską“ ir, žinoma, mineralinis vanduo.* – *Ar vanduo buvo mineralinis? Mineralinis su burbuliukais? – paklausė mergaitė, besdama pirštu Artūrai į krūtinę; Prie mašinos pastovėjo ir parūkė svarstydamas, kaip jis čia praleis savo pirmąją naktį. Paprastai. Turi nusipirkęs dėšros, duonos ir mineralinio vandens; Kai kažkada Danieliui pasiūliau atsigerti gazuoto mineralinio vandens, jis atsisakė mesteldamas, kad angliarūkštė labai nesveika organizmui; – Hana, tu sapnuoji? – Aš dar bluosto nesudėjęs nuo vakar vakaro. Ir blaivi. Aš gėriau tik gazuotą vandenį; Mano balsas garsiai skardeno. Ji pašlakstė man ranką sodos vandeniui; Po vakarienės paprašė paruošti jai dvigubą viskio su daug ledo ir mažai sodos vandens, užsidegė cigaretę – tai darydavo tik ypač svarbiomis akimirkomis, liepė man sėstis ir viską paaiškino.* Iš keleto pateiktų vartosenos atvejų galima daryti išvadą, kad šie junginiai ne tik nurodo į skirtingų tipų gėrimus, tačiau taip pat kiti juose esantys žodžiai nurodo į skirtingas tam tikros rūšies vandens / gėrimo savybes, tad galima neabejoti, kad *vandens* konceptas šiuose junginiuose užima pagrindinę vietą. Tačiau bandant pažvelgti į vientisą *vandens* konceptą šiuos vartosenos atvejus jau derėtų skirti prie periferinių.

3. 6. 4. Objektas – skystis, turintis tam tikrų išskirtinių savybių

Dar viena ne ką mažiau įdomi Tekstyne aptiktų vartosenos atvejų grupė yra žodžių junginiai su žodžiu *vanduo* (dviejų tipų: daiktavardis + daiktavardis ir būdvardis + daiktavardis), nurodantys į tam tikrą skystį, turintį tam tikrų išskirtinių savybių. Šis junginių tipas išskirtinis tuo, kad jie tartum iš dalies sustabarėję, stabilūs, nekintantys: *Kunigas sukalbėjo maldas, o kai jau šlakstė švęstu vandeniui karstą, kažkur mieste nuaidėjo šūviai. Ir vėl prasideda, pasakė kažkuris; Šventinto vandens pakliuvo mudviem į akis, mes suskatome šluostytis jį, o ponai, apstoję tramvajų, pamanė, kad mes apsiverkėm, ir ėmė ploti; Kvepėjo išsigaravusiu rožių vandeniui ir prakaitu su šviežia žalio svogūno priemaiša; Ši paglostė susivėlusius mergaitės plaukus, dvelkiančius rožių vandeniui; Ji man drėgnai pakštelėjo į skruostą, paskleisdama*

kažkokio nekalto tualetinio vandens aromatą, nuo kurio ji kvepėjo gaiviai it narcizas ir kažkodėl dvigubai labiau jaudino nei mano pažįstamos kokerės Taidvoteryje – tos idiotiškos nekal; kyšo iš puslitrinio "Chanel" flakono, o asmeniniai antspaudai guli prašmatniausioje, raudonu aksomu išmuštoje dėžutėje nuo Palomos Picasso tualetinio vandens; Ugninis vanduo nutvilkė gerklę, iš akių pasipylė ašaros; Varva ant raudono skurlio, palikdamas juodas dėmes, kurios nešąla, nes ugninis vanduo, pasak Jarvio ir evenkų, – vienintelis skystis, nebijantis net 66 laipsnių speigo. Kaip matyti iš pavyzdžių, visi šie junginiai nurodo į labai konkrečius objektus (pavyzdžiui, išgirdus junginį *tualetinis vanduo*, visuomet aišku, kad kalbama apie kosmetikos priemonę) ir, ko gero, nė vienas gimtakalbis lietuvis nė nesuabejotų ir galėtų įvardyti tuos objektus (pavyzdžiui, kad *ugninis vanduo* – degtinė). Reikia pripažinti, kad *vandens* konceptas šiuose junginiuose yra pagrindinis, tačiau jie (žodžių junginiai) galėtų būti laikomi ir konceptualiosiomis metaforomis arba būti priskirti *vandens* kategorijos periferijai.

3. 7. Tikriniai žodžiai

Analizuojant *Tekstyno* medžiagą itin įdomu pasirodė tai, kad bent jau grožinėje literatūroje *vandens* konceptas įvardija ne tik bendrinius žodžius ir jais žymimus objektus, kurie jau buvo aptarti prieš tai buvusiuose poskyriuose, tačiau ir tikrinius žodžius bei jais žymimus objektus. Aptikta veikėjų vardų, pavadinimų: *Pradėjome džiaugsmu putojančią Handelio Vandens muziką, ir kurį laiką ji padėjo.*; *Hera atsikėlė, pasikvepino "Laukiniu vandeniu", plaukais nušluostė dulkes nuo stalo ir ėmė ruošti baigiamajam egzaminui.*; *Ji buvo dėkinga, kad Vandens karalienė netarė nė žodžio.* Nepaisant to, kad tokių vartosenos atvejų ir nebuvo labai gausu, o pasitaikęs veikėjos vardas visais atvejais akivaizdžiai buvo iš to paties literatūros kūrinio, tačiau tai vistiek leidžia suprasti kaip *vandens* konceptas atsiskleidžia tikriniuose žodžiuose ir į kokius objektus nurodo.

Svarbu pabrėžti, kad šie vartosenos atvejai yra periferiniai ir neįeina į šio darbo objektą, aprašomi tik dėl savo išskirtinumo ir neįprastumo.

4. Išvados

Apibendrinant atlikto kognityvinio *vandens* koncepto tyrimo rezultatus, galima daryti šias išvadas:

- *Vandens* konceptas lietuvių kalboje dažniausiai nurodo į *vandens telkinius* (net 97,6 procentai tirtų vartosenos atvejų). Tačiau pasitaiko ir kitų objektų, tokių kaip: lietus, vandentiekio vanduo, gėrimas / skystis, stichija / elementas.
- Skirtingiems objektams priskiriamų atributų (bruožų) skaičius įvairuoja, o kai kurie jų (atributų) priskiriami ne vienam, o keliems objektams.
- Pastebėta, kad ne visi atributai gali būti priskirti vienam ir tam pačiam objektui.
- Įsitikinta, kad atributų priskyrimas objektui nėra toks paprastas kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio ir be galo subjektyvus. Taip pat iš tiesų sunku nustatyti, kurie iš priskirtų atributų yra centriniai, o kurie – periferiniai.
- Suprasta, kad *vandens telkinys* gali būti pagrįstai laikomas prototipiniu *vandens* koncepto nariu.
- Tyrimas parodė, kad *vandens* koncepto kalbinė raiška yra įvairi – jis pasirodo kalboje tiek daiktavardžio *vanduo*, tiek žodžių junginių pavidalais. Tačiau ir nuo koncepto raiškos priklauso tam tikros jo ypatybės (pavyzdžiui, žodžių junginiuose jis (konceptas) gali būti ir pagrindinis, ir šalutinis, papildantis kitą).
- Pastebėta, kad atributai, priskiriami tirtam konceptui, dažniausiai atsiskleidžia dviem būdais: tiesiogiai (aiškiai įvardijami būdvardžiais ar kitaip) ir netiesiogiai (juos galima išskaityti iš konteksto, kartais net gretimų frazių).
- Įsitikinta, kad *vandens* konceptą aprašyti iki galo ir nustatyti jo (koncepto) ribas yra neįmanoma, dėl periferinių atvejų gausos ir nuolat kintančios raiškos kalboje.
- *Lietuvių kalbos žodyne* pateikiamos *vandens* reikšmės galėtų būti patikslintos remiantis išsamesniais kognityvinės semantikos tyrimais. Šiame žodyne pateikiamos vos trys tirto žodžio reikšmės, toli gražu neapibrėžiančios visų objektų, į kuriuos galėtų nurodyti daiktavardis *vanduo*.

Taip pat atliekant šį tyrimą prieita prie išvados, kad *vandens* konceptas yra tik pradėtas tirti ir galimų tyrimo krypčių yra ištis daug. Neabejotinai įdomūs galėtų būti išsamesni frazeologijos ir konceptualiųjų metaforų, susijusių su šiuo konceptu, išsamesni tyrimai, nuo kurių šį kartą buvo

atsiribota. Taip pat žodžių junginių, kuriems išsamiai aprašyti šiame darbe nepakako iš *Tekstyno* surinktos medžiagos, ar tikrinių žodžių, susijusių su *vandens* konceptu tyrimais.

5. Literatūra

1. Al-Khaldi, Yusuf Abdulla Yhya 2014, *The Metaphorical Concept 'Life is Water' in the Holy Qur'ān: A Cognitive-semantic Approach*,
[www.academia.edu/6647922/The Metaphorical Concept Life is Water in the Holy Qurān A Cognitive-Semantic Approach](http://www.academia.edu/6647922/The_Metaphorical_Concept_Life_is_Water_in_the_Holy_Qurān_A_Cognitive-Semantic_Approach)
2. Bronušaitė Indrė 2012, *Metų laikų metaforizacija vokiečių ir lietuvių kalbose*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
3. Būdvytytė-Gudienė Aina 2014, Konceptualioji metafora politika yra mechanizmas Lietuvos politikos diskurse, *Filologija* 19, 5–17.
4. Dabrickytė Aidena 2012, *Šalčio konceptas lietuvių ir vokiečių kalbose*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
5. Davidko Natalya 2012, The Concept of 'Water' in the Metaphorics of Economic Discourse, *Kalbotyra* 3, 39–50.
6. Gudavičius Aloyzas 2000, *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
7. Gudavičius Aloyzas 2007, Žalia spalva lietuvių kalboje, *Filologija* 12, 35–43.
8. Gudavičius Aloyzas 2007, *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Heger Klaus 1964, Die methodogischen Voraussetzungen von Onomasiologie und begrifflicher Gliederung, *Zeitschrift für romanische Philologie* 80, 486–512.
10. Jakaitienė Evalda 2009, *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Jokubaitienė Toma 2009, *Baltumo ir juodumo konceptai lietuvių ir anglų kalbose*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
12. Jurgaitis Nedas 2013, Krizės metaforos Lietuvos ir Vokietijos viešajame diskurse, *Filologija* 18, 86–92.
13. Jurgaitis Nedas 2014, Ekonominės krizės konceptualizavimas gamtos reiškinių metaforomis, *Filologija* 19, 48–63.
14. Juzelėnienė Saulė 2003, Laiko konceptualizavimas lietuvių kalboje, *Kalbotyra* LII (1), 61–69.
15. Mamasalievė Neringa 2007, *Konceptas saldu lietuvių ir rusų kalbose*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
16. Maumevičienė Dainora 2010, Prototipų teorija ir semantika, *Kalbų studijos* 17, 11–18.

17. Meidutė Izabelė 2016, *Smogimo veiksmažodžių (mušti, smogti, kirsti) semantika lietuvių kalboje*, Gretutinių studijų bakalauro darbas, Vilniaus universitetas.
18. Mikulskas Rolandas 2009, Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos, in Artūras Judžentis, *Kalba ir žmonės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 39–80.
19. Papaurėlytė Silvija 2003, Kai kurios liūdesio koncepto raiškos ypatybės lietuvių kalboje, *Acta Linguistica Lithuanica* XLVIII, 105–118.
20. Papaurėlytė Silvija, Kvašytė Regina 2013, Kai kurie koncepto LIGA bruožai Lietuvos viešajame diskurse, *Filologija* 18, 107–117.
21. Papaurėlytė Silvija 2014, Metaforinis SKYSČIO modelis Lietuvos viešajame sveikatos diskurse, *Gimtoji kalba* 1, 9–15.
22. Raubickaitė Saulė 2009, *Gilumo konceptas lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
23. Smetonienė Irena 2015, *Garbės* koncepto analizė, *Filologija* 20, 62–74.
24. Smetonienė Irena 2016, Is Honor Still Important for Lithuanians?, *Lituanus* 62:1, 23–39.
25. Šimanauskienė Renata 2010, *Šviesa lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdyje*, Magistro darbas, Šiaulių universitetas.
26. Tokarski Ryszard 1996, *Biała brzoza, czarna ziemia czyli o miejscu stereotypu w opisie języka*, in *Język a kultura*, 12 t., Lublin.
27. Totawar Vinay 1999, Differentiation of meaning: A case study of voda ‘water’, in K. V. Tirumalesh *Language Matters – Essays on Language, Literature, and Translation*, 183–210.

6. Šaltiniai

1. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, <http://donelaitis.vdu.lt>.
2. LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, <http://www.lkz.lt>.

7. Priedai

1 priedas. *Objektų, į kuriuos nurodo vandens konceptas, ir jų atributų lentelė*

Objektas	Atributai
Telkinys	‘skystas’, ‘gilus’, ‘seklus’, ‘sūrus’, ‘gėlas’, ‘banguojantis’, ‘be bangų’, ‘turintis tėkmę / tekantis’, ‘neturintis tėkmės’, ‘turintis gyvūnijos / augalijos’, ‘neturintis augalijos / gyvūnijos’, ‘natūralus’, ‘dirbtinis’, ‘esantis atviroje vietoje / po stogu’, ‘skaidrus / švarus’, ‘nešvarus / drumstas’, ‘skleidžia garsą’, ‘neskleidžia garso’, ‘šiltas’, ‘šaltas’.
Lietus	‘skystas’, ‘skleidžia garsą’, ‘šiltas’, ‘šaltas’, ‘krinta iš dangaus’.
Vandentiekio vanduo	‘skystas’, ‘teka vamzdžiais’, ‘šiltas’, ‘šaltas’, ‘skleidžia garsą’.
Gėrimas / skystis	‘skystas’, ‘šiltas’, ‘šaltas’, ‘galima gerti’.